

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK

Csep(p) ~ csöp(p).* „A magyar fiktív (passzív) tövű igék” című könyvében (Bp., 1984.) BENKŐ LORÁND többek között arról ír, hogy egyes fiktív (passzív) tövű onomatopoeitikus igék és velük eredetükben is összetartozó főnevek viszonyát, származtatását körültekintően kell kezelni. „Például a *csepeg* : *cseppen* : *csepereg* igék viszonya a *csepp* névszóhoz a szócsalád lehetséges rokon nyelvi alak megfelelői és korai magyar adathozatala miatt inkább az ősi igei-névszói párhuzamosság, illetőleg nomenverbum-problematika alapján ítélhető meg. A *durrog* : *durrant* : *durrogat* viszonya ellenben a *durr!* indulatszóhoz már csak az indulatszó kései felbukkanása miatt is más elbírálást, az igen valószínű másodlagos indulatszói elvonás megállapítását igényli” (i. m. 50—1). A *csepeg*-, *csepereg*-, *cseppen*-féle igékkel kapcsolatban pedig később BENKŐ azt mondja, hogy „ez igék nem a névszókból, hanem a párhuzamos névszókkal azonos alakú struktúrájú tőigékből képződtek tovább. Mindezek alapján feltehető, hogy az ide tartozó tőigék — mint a későbbi fiktív tőigék morfológiai előzményei — és a velük azonos etimonú tőnévszók legalábbis az ősmagyarban, de részben már azelőtt is kettős szófaji értékben igenévszói jelleggel éltek. Ez a körülmény a kétértékű tőlexémák igei tagjainak nagyon korai ősmagyar kori továbbképzésére, illetőleg a tőige kiveszésére s csupán a tőnévszó ilyen minőségben való megmaradására utal. A jelenség mindenesetre egybevág az ismert ténnyel, hogy a tőige könnyebben és főként szemantikailag és morfológikailag szükségszerűbben vesz magára képzőelemeket, mint a tőnévszó” (i. m. 95).

Egyébként akad is egy-két olyan eset, amikor az ó- vagy a középmagyar korból a megfelelő igei alapalakot — amely később kiveszett, illetve csak képzett formában, fiktív tövű igeként él tovább — még adatolni tudjuk (l. BENKŐ i. m. passim; A. MOLNÁR: TNyt. 1: 556—7). Ilyenkor, tekintettel a probléma sajátosságára, a szó rendszerbeli összefüggéseire, akár egyetlen adatra is építhetünk. Magam is így jártam el például, amikor Bornemisza Péter Electrájának egy *ki csossz* adatát nem a *kicsúszik*-kal kapcsoltam össze, mint általában a korábbi filológia, hanem a *csosz*-t — a szövegösszefüggésnek szintén jobban megfelelő — a *(ki)csoszog*, *(ki)csosszan* igék alapalakjának gondoltam (MNy. 1998: 67).

A fentiek alapján bizonyára szintén következtethetünk tehát egy hajdani *csep* ~ *csöp* 'cseppen, csepeg' igére, amit a DebrK. egy — igaz, föltehetőleg íráshibás — alakja meg is erősíthet, 321: „O ío íesus · o en edes ídvezítõm nem *kõp* de bevsegele fol' vala az te zent testedneç õth rezervl az te zent verõd” ~ LobK. 165: „O ío íesus · O aldõt istenneç zent fya nem eg *lõp* de bevsegeles ver zarmazek ky az te testedneç õt rezen”. A DebrK. *kõp* szava a szövegösszefüggésből ítélve IndPraes. egyes szám 3. sz.-ű igealak, s a jelentése 'cseppen, csepeg'. Később a DebrK. szövege ennek megfelelően is folytatódik, 321—2: „De mondiad meg en zeretetes vram íesus · kerlec mondiad meg hog ha at te zent verõdneç eg *lõpeneç*: || eleg vot vona mínd ez telies velagna [!] megvaltasa · tahat míre hagial enne nag sok vert kí bozhatnýa az te zent testõdbõl”. A LobK. (166) megfelelő szövegének leírója pedig azt mondja Jézusnak, hogy „eg *cõpeneç* verõd” elég lett volna a világ megváltására. A DebrK. 305-től 326-ig és a LobK. 153-től 174-ig terjedő lapjai Bonaventura művének, a „De perfectione vitae, ad sorores”-nek a VI., a „De passionis Christi memoria” című fejezetéből, annak fordításából valók. Innen származnak az idézett mondatok. A két kódexrészlet viszonyáról pedig az állapítható meg, hogy azok, amint MADAS EDIT mondja, egy közös, mindkettőnél terjedelmesebb fordítás alapján készültek, annak változatai, az elmékedéseket pedig ugyanaz a kéz is írta (l. Debreceni kódex 1519. Az előkészítő munkát végezték ABAFFY CSILLA és REMÉNYI ANDREA. A bevezetést írta MADAS EDIT és REMÉNYI ANDREA. Bp., 1997. 14, irodalommal, másképp: PUSCH ÖDÖN, Vallásos elmékedések kódexeinkben. Kolozsvár, 1910.

* Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár 39. (vö. OTKA T 029146 sz.).

30—4; vö. még Lobkowicz-kódex 1514. Közzéteszi, a bevezetést és a jegyzeteket írta REMÉNYI ANDREA. Bp., 1999. passim).

A DebrK. *köp* szava jelentéstani okokból nem kapcsolható össze a mai *köp* 'szájából nyálat lök ki' szavunkkal, s ez hangtörténetileg ugyancsak problematikus lenne: a mostani alak hangátvetéssel jött létre, a korábbi forma *pök* volt. A TESz. és az EWUng. a *köp* igealakot 1660-tól, a *köp* főnevet pedig csak 1800-tól adatolja. A DebrK. (322), illetve a LobK. (166) ugyanebben a szövegrészben Jézus arcának a szidalmazói által való pökdözéséről is beszél: *pögdozesirvl*, illetve *pögdozesidrvl*. A DebrK. *köp* szavát — azt gondolom — elsőrenden íráshibával magyarázhatjuk. A kódexnek a szövegrészünket másoló, harmadik keze (is) a *cs* hangot gyakran írja *l*-vel vagy *lh*-vel, de a *k* hangnak ugyancsak előfordul (pl. a *k*-val való írás mellett) a *l*-vel való írása, vesd össze: 315: *dílseges*, *lvfoliac*; 316: *pöldöstetel*, *ennekem*, *karhoztassoc*; 318: *lak*, *lhópógó* stb. (Hasonló helyesírási sajátságok vannak a LobK. megfelelő részében is, vö. pl. Lobk. 172: „lassad az vas zegetek melleckel atal veretem · es az lhvlzat kivél atal oceletetem : es az tvis lronat” ~ DebrK. 326: „es nezied az o feiben az tvis koronat az vas zegetek es az lanchat”). Ezért és mivel adott esetben a *l* és a *k* betűt nem nehéz összetéveszteni, nyilván előfordulhatott, hogy a másoló a két betűt összekeverte, és tévedésből *l* helyett (egyszer) *k*-t írt. Másodsorban pedig még azt a lehetőséget is megemlítem, hogy a *csöp* (~ *csep*) szónak talán *köp* változata szintén lehetett. Erre ugyan nincs (? más) adatunk, de „hangutánzó hangfestő szavaink szókezdő *k* ~ *cs* hangmegfelelésére” vannak példáink: „*kukorodik* ~ *csukorodik*, *kajla* ~ *csajla*, *kattog* ~ *csattog*, *kúszik* ~ *csúszik* stb.” (TESz. *csábul* [~ *kábul*] a.; l. még pl. EWUng.).

Összefoglalásképp tehát azt mondhatjuk, hogy noha csak egy adatunk van, a DebrK.-ből egy *köp* (valószínűleg σ : *csöp* 'cseppen, csepeg') igére, mivel ez beleillik egy népes szócsaládba és a hasonló (onomatopoetikus) fiktív (passzív) tövű igék történetébe-rendszerébe, ennek alapján hajdani önálló létét valószínűnek tarthatjuk. S esetleg azzal ugyancsak számolhatunk, hogy a mozzanatos képzett alakokban (*cseppen*) intervokális helyzetben megnyúlt magánhangzó hatására az igei alapalaknak szintén volt *pp*-re végződő változata (vö. *csepp* 'Tropfen'). A főnév elvonás is lehet az igei alakokból, de ugyanígy lehetséges, hogy egy hajdani kettős szófajú nomen-verbum, ige-névszó (ige-főnév) folytatója. E hangutánzó eredetű szócsalád *csep*-töve egyébként vagy ősi örökség a finnugor korból, vagy a magyar nyelv külön életében keletkezett (l. TESz., UEW., EWUng.).

A. MOLNÁR FERENC